

1935-1950 Yılları Arasında Kaleme Alınan CHP Parti Müfettiş
Raporlarının Yerel Tarih Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi:
Batı Anadolu Örneği

Mehmet Karayaman*

Parti Müfettişliği

Kurumsal iç denetimi sağlamak, teşkilatlarının çalışmalarını ve faaliyetlerini denetlemek, sürekli aktif olmalarını sağlamak, sorunları yerinde görüp çözüm önerileri üretmek, siyasi partiler için önemli bir sorun olmuş, zaman zaman müfettişler görevlendirilerek denetim işleri yerine getirilmeye çalışılmıştır.

Parti müfettişliği kavramı, İttihat ve Terakki Fırkası ile birlikte Türk siyasi hayatına giren bir kavramdır. İttihat ve Terakki Fırkasının 1909, 1911 ve 1913 yılında kabul edilen nizamnamelerinde parti müfettişliği konusunda çeşitli düzenlemeler yapılmıştır.¹ Fırka teşkilatları ile irtibatı sağlamak ve onları teftiş etmek, fırkanın üst yönetim organı olan Merkez-i Umuminin görevleri arasında sayılmıştır. Merkez-i Umumiye bağlı olarak faaliyet gösteren ve aynı zamanda müfettiş-i umumi sıfatına sahip olan teftiş şubesi üyeleri, fırkaya ait teşkilatları ve faaliyetlerini denetlemiştir.²

9 Eylül 1923 tarihinde kurulan Halk Fırkasına ait parti nizamnamesinde, parti örgütü üzerindeki denetimi sağlamak amacıyla parti müfettişliği uygulamasına yer verilmiştir. Nizamnamede, “*Teftiş Daireleri*” başlığı altında devam eden 82. Maddede, “*Müteaddid vilayetler bir daire-i teftişîye olmak üzere memleket teftiş muntkalarına taksim olunacak ve her muntkada bir müfettiş bulundurulacaktır. Muntka müfettişi o muntkadaki mutemetler ile fırka teşkilatına merbut heyetleri teftiş ve murakabe eder.*”³ ifadelerine yer verilmiştir.

* Prof. Dr., Uşak Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Uşak/TÜRKİYE, mehmet.karayaman@usak.edu.tr ORCID:0000-0001-9730-5000

1 Cemil Koçak, “Tek-Parti Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi’nde Parti Müfettişliği”, Yayına Hazırlayan: Cemil Koçak, *Geçmişiniz İtinayla Temizlenir*, İstanbul, İletişim Yayınları, 6.Baskı, 2011, s.130.

2 Aşlı Altun, *Türkiye’de Tek Parti Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi’nin Örgütlenmesi*, Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hatay 2006, s.35, 37.

3 *Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi*, Ankara 1342-1339, s. 13-14.

15-23 Ekim 1927 tarihinde yapılan Cumhuriyet Halk Fırkası İkinci Büyük Kurultayında, 1923 yılında hazırlanan nizamnamede değişiklik yapılarak, parti müfettişlerine önemli yetki ve görevler verilmiştir⁴. Parti müfettişlerine vilayet, kaza ve nahiyelere mutemet tayininde, il yönetim kurulunun oluşturulmasında ve parti genel kongresine katılacak delegelerin seçiminde, devlete veya partiye ait kurumların idare heyetlerinin belirlenmesinde geniş yetkiler tanınmıştır. Parti umumi idare heyeti tarafından seçilip parti divanınca tayin edilen parti müfettişlerine, en az yılda bir kez parti merkezinde toplanma mecburiyeti getirilmiştir⁵.

1927 yılında hazırlanan nizamnameye göre, parti müfettişlerinin belirlenmesi ve görev yerlerinin değiştirilmesi Umumi İdare Heyeti kararı ve riyaset divanının onayı ile gerçekleşmesi öngörülmüştür⁶. Müfettişler, hiyerarşik olarak, il örgütleri ile genel merkez arasında bir konuma oturtulmuştur. İl örgütlerinin doğrudan parti genel merkezi ile yazışması yasaklanarak, parti müfettişleri üzerinden istek ve şikâyetlerini genel merkeze iletmeleri istenmiştir⁷.

1931 yılında hazırlanan Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi ile, parti içi denetim ve teftiş konularında düzenlemeler yapılmıştır. Nizamnamenin 42.maddesinde yer alan, “*Fırka teşkilatının teftiş ve murakabesine, Umumi İdare Heyeti azaları memur olabileceği gibi Fırka mebus veya mensupları da bununla tavzif edebilir. Teftiş vazifeleri ve zamanları, lüzuma göre katib-i umumilikçe tayin edilir.*”⁸ şeklindeki ifade ile parti müfettişlerinin atanması ve görevlerine ilişkin yetkinin, kâtibi umumilik makamında olduğu belirtilmiştir. Bu durum, Cumhuriyet Halk Partisinin 1935, 1938 ve 1939 yılında düzenlenen nizamnamelerinde de devam etmiştir⁹.

4 Cemil Koçak, “Tek-Parti Döneminde CHP Parti Müfettişliği’ne İlişkin Ek Bilgi(ler)”, *Mete Tunçay’a Armağan*, Derleyenler: Mehmet Ö. Alkan, Tanıl Bora, Murat Koraltürk, İstanbul, İletişim Yayınları, I. Baskı, 2007, s.676.

5 *Cumhuriyet Halk Fırkası Büyük Kongresi*, Ankara, Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaası, 1927, s.11, 14-15.

6 Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, İstanbul, I.Baskı, 1998, s.244.

7 Koçak, “*Tek-Parti Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi’nde*”, s.136; Aydın Erdoğan, *Cumhuriyet Halk Partisi Tüzükleri: Dünü, Bugünü 1923-2000*, Berok Matbaacılık, Ankara, 2000, s.26-27.

8 *Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi ve Programı*, TBMM Matbaası, Ankara, 1931, s.10; *C.H.F. Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları 10-18 Mayıs 1931*, İstanbul 1931, s.249.

9 *C.H.P. Tüzüğü, Partinin Dördüncü Büyük Kurultayında Onaylanmıştır*, Ankara, Ulus Basımevi, 1935, s.13; *C.H.P. Tüzüğü (26-12-938 Tarihinde Üsmomal Toplanan Büyük Kurultay Tarafından Onaylanmıştır)*, Ankara, Recep Ulusoglu Basımevi, bst. yok, s.11-12; *C.H.P. Nizamnamesi, Partinin Beşinci Büyük Kurultayında 1 Haziran 1939 tarihindeki toplantısında kabul edilmiştir*, Ankara, Ulus Basımevi, 1939, s.15; B.C.A., 490.01/6.32.1. (Devlet Arşivleri ile ilgili yapılan düzenleme sonunda Başbakanlık

1931 yılında hazırlanan Cumhuriyet Halk Fırkası Teftiş Raporu ile parti örgütlerinin teftişinde dikkat edilecek hususlar yeniden düzenlenmiştir. 13 maddelik raporda; parti idare heyetinde yer alan kişilerin durumu, parti teşkilatlarının üye sayısı, partiye üye olmayan kişilerin şikâyetleri, muhalif cereyanlar, dini taassubu tahrik edecek ve millî birliği bozacak şekilde yapılan propaganda faaliyetleri, matbuat, spor faaliyetleri, işçi, çiftçi, tüccar ve sanayicilerin durumu, parti teşkilatlarının mali yapısı hakkında bilgi toplanması istenmiştir¹⁰.

CHP Genel Sekreteri Recep Peker tarafından hazırlanan “*Cumhuriyet Halk Partisi Yönetim Kurulu İş Bölümü*” başlıklı taslak, 4 Haziran 1935 tarihinde Atatürk’e arz edilmek üzere Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğine gönderilmiştir. Tasarının kabul edilmesinin ardından, 12 Haziran 1935 tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği tarafından “*Teftiş İşlerini Yürütme Planı*” yayınlanmıştır. 9 Kasım 1935 tarihinde yapılan CHP IV. Kurultayında, Türkiye Cumhuriyeti’nin bir parti devleti olduğu ifade edilerek, partinin devletle birlikte çalışacağı belirtilmiş, parti-devlet bütünleşmesinin yolu açılmıştır. Atılan adımlar, parti müfettişliği kurumunun önemini artırmıştır.

“*Cumhuriyet Halk Partisi’nin; memleketin umumi hayatında takip ettiği yüksek maksat ve gayelerin tahakkukunu temin; parti ve Halkevleri faaliyetlerini tezyit emeliyle bilumum parti teşkilat ve tesisatının merkezın sıkı bir kontrolü altında bulunması ve devamlı rehberliği ile çalıştırılması*”¹¹ amacıyla görevlendirilen parti müfettişlerinin daha geniş yetkilerle donatılması ve teftiş işinin kurumsal bir yapıya kavuşmasında, 1935 yılında daha da belirgin hale gelen otoriter tek parti eğilimi etkili olmuştur. Başvekil İsmet İnönü’nün parti yönetimi ve örgütü üzerinde siyasi denetim sağlama, gücünü artırma ve parti faaliyetlerini yönlendirme isteğinin bir ürünü olarak ortaya çıkan parti müfettişliği kurumu, aynı zamanda partinin meclis kanadı ve parti merkez yönetiminin, parti örgütü üzerinde bir iç denetim mekanizması kurmasına olanak sağlamıştır¹².

1935 yılında hazırlanan “*CHP Teftiş Bölgeleri ve Teftiş İşlerini Yürütme Planı*” başlıklı talimatnameye göre, Parti Umumi İdare Heyeti ülkeyi, 23 vilayeti içeren 7 teftiş

Cumhuriyet Arşivi, “Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığına” bağlanarak ismi değişmiştir. Ancak karışıklığa meydan vermemek için daha önce kullanılan BCA kısaltması tercih edilmiştir.)

10 Koçak, “*Tek-Parti Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi’nde*”, s.137-138.

11 Koçak, “*Tek-Parti Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi’nde*”, s.149.

12 Koçak, “*Tek-Parti Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi’nde*”, s.141.

bölgesine ayırmıştır. Bu plana göre teftişler, biri genel teftiş diğeri belirli şikâyet veya sorunlar üzerine yapılan teftiş olmak üzere iki grupta değerlendirilmiştir. Genel teftişte, parti prensiplerinin yayılması için yapılan çalışmalar, örgütlerin parti tüzüğüne göre işlemesi, partilerin illerdeki teşkilatları ile hükümet arasındaki uyum, partililer arasında görev dağılımı, sevgi, bağlılık veya geçimsizlik, parti örgütlerinin halk ile ilişkileri, partinin spor ve gençlikle ilgili işleri, parti hesap işleri, partiye ait malların durumu, parti toplantılarının düzenli olarak yapılıp yapılmadığı, üye kayıt ve aidat toplama işleri ve basın-yayın faaliyetleri gibi konulara dikkat edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Parti müfettişlerinin, teftişleri sırasında parti dışında kalan teşkilat ve müesseseleri alakalandıran yolsuzluklara tesadüf etmeleri durumunda, lüzum ve ehemmiyetine göre, yapılacak muamele hakkında parti genel sekreterliğinden talimat istemeleri, parti örgütü bulunmayan illerdeki parti işlerini düzenlemeleri öngörülmüştür. Parti müfettişleri tarafından biri haziran ayında diğeri kasım ayında olmak üzere yılda iki defa kaleme alınacak olan raporların, parti teşkilatında yer alan bürolara havale edilmesi ve raporlarda belirtilen işlerin yerine getirilip getirilmediğinin takip edilmesi istenmiştir¹³.

Parti müfettişlerinin faaliyetlerini düzenlemek amacıyla 1939 yılında, yeni bir CHP Teftiş Talimatnamesi hazırlanmıştır. Umumi İdare Heyeti tarafından hazırlanan 14 maddelik talimatnamenin teftiş kısmı, *Umumi Teftiş ve Muayyen Bir İşin Tahkiki* şeklinde iki alt başlıktan oluşmuştur. Talimatnameye, bir de umumi teftiş planı eklenmiştir. Müfettişler vasıtasıyla parti örgütünün sürekli denetim ve gözetim altında tutulması amacıyla hazırlanan talimatnameye göre, parti genel sekreterliği tarafından milletvekilleri arasında seçilen parti müfettişleri, sorumlu oldukları bölgedeki parti teşkilatlarını yılda en az iki defa denetlemek ve hazırlamış oldukları raporları CHP Genel Sekreterliğine göndermek zorundaydı. Müfettişlerin, sorumlu oldukları bölgede en az altı ay süre ile bulunmaları, teftişleri sırasında parti kongrelerine katılmaları, parti idare heyeti üyelerini denetlemeleri, asayiş bozan durumları, rejim aleyhine çalışan kişi ve kurumları ilgili makama bildirmeleri gerekmektedir¹⁴.

13 BCA., 490.01/664.224.1.; BCA., 490.01/3.11.2. Parti müfettişlerinin 1935 öncesi faaliyetleri hakkında bilgiler sınırlıdır. İzmir parti müfettişlerinin 1928-1929 yıllarındaki faaliyetler hakkında bkz. Serap Tabak, "Serbest Cumhuriyet Fırkası Denemesinden Önce İzmir'de Cumhuriyet Halk Fırkası (1928-1930)", *Toplumsal Tarih Dergisi*, C III, S. 16, Nisan 1995, s.43-44.

14 Cemil Koçak, *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)*, C II, İstanbul 1996, s.95-96. CHP Teftiş Talimatnamesi tam metni için bkz. Koçak, "Tek-Parti Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nde", s.149-154.

Cumhuriyet Halk Partisi Umumi İdare Heyeti tarafından 1943 yılında hazırlanan “*CHP Teftiş Talimatnamesi*” ile daha önceki teftiş talimatnamesi yürürlükten kaldırılmıştır. 23 maddeden oluşan teftiş talimatnamesinde müfettişlerin vazifeleri detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Talimatnamede, müfettişlerin yetkileri ve görevleri artırılmış, II. Dünya Savaşı’nın getirdiği koşullara ilişkin faaliyet yürütmeleri, bölgelerindeki azınlıkların sosyal durumlarıyla yakından ilgilenmeleri ve aralarındaki fikir cereyanlarını incelemeleri, ana dili Türkçe olması lazım gelen zümrelere bu amaca yönelik olarak gerekli olanakları sağlamaları ve iskân siyasetine aykırı olan uygulamalara karşı gerekli tedbirleri almaları istenmiştir¹⁵.

1948 yılında çıkarılan “*C.H.P. Teftiş Yönetmeliği*” ile parti müfettişlerin görev ve sorumlulukları yeniden düzenlenmiştir. Yönetmelikte müfettişlerin yetkileri artırılmış, müfettişlere “*Bölgelerinde veya bölgelerinin bir kısmında parti lehine uyarılarda bulunma*”, parti kuruluşları ve üyelerin birbirleri aleyhindeki şikâyetler, parti çalışmaları hakkında üyelerin yapacağı şikâyetler, genel sekreterliğin soruşturulmasını istediği konular ve kendilerinin dikkatini çeken konularda, soruşturma yetkisi verilmiştir¹⁶.

Teftiş Mıntıkları

Parti müfettişlerinin daha verimli çalışabilmeleri için, sorumlu oldukları bölgeler/ iller ile ilgili farklı düzenlemeler yapılmıştır. Birbirine yakın birden fazla il, bir teftiş bölgesi haline getirilmiştir. Teftiş bölgelerine birer numara verilse de, bölgeler daha çok kendisine merkez olarak seçilen vilayetin ismi ile anılmış ve müfettişlerin isimlerinin başına, atandıkları bölgenin ismi eklenmiştir.

1923 yılında kabul edilen parti nizamnamesinde, “*Mıntuka Müfettişliği*” adıyla ülke genelinde altı müfettişlik dairesi teşkil edilmiştir. Müfettişlik bölgelerinin sayısı 1925 yılında 14, 1930 yılında 12 olarak belirlenmiştir. 2 Haziran 1935 tarihinde hazırlanan, CHP Teftiş Bölgeleri ve Teftiş İşlerini Yürütme Planına göre; Parti Umumi İdare Heyeti ülkeyi, 23 vilayeti içeren 7 teftiş bölgesine ayırmıştır¹⁷. 1939 yılında düzenlenen nizamname ile teftiş bölgeleri A ve B olmak üzere iki gruba

15 Talimatnamenin tam metni için bkz. Koçak, “Tek-Parti Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi’nde”, s.149-171.

16 *C.H.P. Teftiş Yönetmeliği*, Ankara, 1948, s.9-10. Soruşturulması istenen konularla ilgili olarak CHP genel merkezi tarafından parti müfettişlerine gönderilen tamimler için bkz. Cemil Koçak, *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul, 2.Baskı, İletişim Yayınları, 2014, s.195, 197, 199, 205, 213, 215.

17 Faysal Mayak, “Adnan Menderes’in Teftiş Raporuna Göre Cumhuriyet Halk Partisi Antalya Örgütünün Çalışmaları (1935)”, *ÇTTAD*, VI/15, 2007/Güz, s.192.

ayrılmış, her grupta 10'ar teftiş bölgesi yer almıştır. 1940 yılında, 40 vilayeti içeren 26 teftiş bölgesi oluşturulmuştur. Temmuz 1943 tarihinde yapılan düzenleme ile parti örgütü bulunmayan iller de teftiş bölgelerine dâhil edilmiş ve doğudaki teftiş bölgeleri şu şekilde belirlenmiştir: Diyarbakır Teftiş Bölgesi: Diyarbakır, Mardin, Siirt, Urfa. Elazığ Teftiş Bölgesi: Elazığ, Tunceli, Bingöl. Muş Teftiş Bölgesi: Muş, Bitlis, Van, Hakkâri. Erzurum Teftiş Bölgesi: Erzurum, Erzincan, Kars, Ağrı. Gaziantep Teftiş Bölgesi: Gaziantep, Malatya¹⁸. Teftiş bölgeleri 1946 yılında 27, 1948 yılında 25, 1950 yılında ise 54 olarak belirlenmiştir¹⁹.

Parti Müfettişlerinin Atanması

Parti müfettişlerinin, parti üyeleri, umumi idare heyeti üyeleri ve milletvekilleri arasında seçilebileceğine dair düzenlemeler yapılmıştır. TBMM üçüncü seçim devresinden sonra, parti müfettişlerinin milletvekilleri arasından seçilmesi, bir prensip olarak kabul edilmiş²⁰, bu tarihten sonra parti müfettişleri milletvekilleri arasından atanmıştır. 1935 yılından itibaren, milletvekilleri kendi seçim bölgeleri dışındaki yerlere atanarak, eksiklerin tespiti ve çözüm yollarının aranması konusunda daha objektif karar vermeleri sağlanmaya çalışılmıştır²¹.

Hazırlanan teftiş talimatnamelerinde, her müfettişin sorumlu olduğu bölgedeki parti teşkilatlarını, senede en az iki defa teftiş etmesi, en az altı ay teftiş bölgesinde kalması, bölgeleri dâhilindeki yerleşim yerlerini mevsime, yolların ve nakil vasıtalarının durumuna göre bir sıraya koyarak, hangi tarihte hangi vilayet veya kazayı teftiş edeceklerini gösteren bir planı ve teftişlerinin sonunda elde ettikleri

18 Murat Turan, *CHP'nin Doğu'da Teşkilatlanması (1923-1950)*, İstanbul 2011, s.185.

19 Koçak, "Tek-Parti Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nde", s.129, 144; Koçak, "Tek-Parti Döneminde CHP Parti Müfettişliği'ne", s.675-676; Koçak, *Belgelerle İktidar...*, s.195, 205, 800; Kadir Şeker, "CHP Parti Müfettişlerinin Isparta ve İlçe Halkevi Raporları (1940-1942)", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2011, S. 24, s. 39; *C.H.P. Teftiş Yönetmeliği*, Ankara, 1948, s.9-10; BCA., 490.01/668.246.1.; BCA., 490.01/6.32.1. Teftiş bölgeleri ve atanan parti müfettişleri için bkz. Ekler, Tablo 1/A ve Tablo 1/B.

20 Hilmi Uran, *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayını, İstanbul 2007, s. 189.

21 Milletvekillerinin kendi seçim bölgelerine atanmamaları konusunda, tespit edebildiğimiz istisnalar şunlardır: 18 Kasım 1941 tarihinde yapılan düzenleme ile İstanbul Bölgesi Müfettişliğine İstanbul Mebusu Saadetin Rıza Uraz ve Yozgat Bölge Müfettişliğine Yozgat Mebusu Celal Arat atanmıştır. 1946 yılında yapılan atamalarda İzmir Milletvekili Dr. Kamuran Örs'ün İzmir-Manisa bölgesine, Isparta Milletvekili Kazım Aydar'ın Denizli-Isparta bölgesine, Sivas Milletvekili Hikmet Işık'ın Sivas-Kayseri-Tokat bölgesine, Yozgat Milletvekili Ziya Arkant'ın Yozgat-Çorum-Kırşehir bölgesine, Kırklareli Milletvekili Şevket Ödül'ün, Kırklareli, Edirne, Çanakkale bölgesine atandığı görülmektedir. Bkz. BCA., 490.01/6.32.1.; BCA., 490.01/6.32.1.

bilgi, öneri ve şikâyetleri içeren raporu, biri Haziran diğeri Kasım ayında olmak üzere, Parti genel merkezine iletmeleri istenmiştir²².

Parti müfettişlerine, milletvekili maaşının dışında, yaptıkları teftiş vazifesinin karşılığı olarak Parti tarafından aylık bir ücret ile teftiş sırasındaki masrafları için harcırah ve yevmiye ödenmiştir²³.

1950 yılında yapılan seçimlerden sonra CHP'nin iktidarı kaybetmesi, Partinin mali açıdan zor duruma düşmesine neden olmuştur. CHP, 1950 seçimlerinden önce sayıları artırılan müfettişlere mali kaynak sağlamakta zorlanmaya başlamış, Parti Genel İdare Kurulu tarafından Divan Başkanlığına gönderilen 25 Mayıs 1950 tarihli yazıda, parti müfettişliğinin kaldırıldığı bildirilmiştir. 1951 yılında yapılan tüzük değişikliğinde de müfettişlik kurumuna yer verilmemiştir²⁴.

Parti Müfettiş Raporları

Parti müfettiş raporları, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığına bağlı Cumhuriyet Arşivi'nde, Cumhuriyet Halk Partisi evrakları başlığı altında tasnif edilmiştir. 1935-1950 yılları arasında kaleme alınan raporlar, genelde her il için ayrı ayrı kaleme alınmış olup, bazı raporlarda birden çok ilin aynı raporda değerlendirildiği görülmektedir. Tasnifte, bazı yıllara veya illere ait raporlar yer almamaktadır. Bunun nedeni bir ile ait teftiş raporlarının, aynı teftiş bölgesindeki bir başka ilin raporları arasında yer almasıdır²⁵. Cumhuriyetin ilk yıllarında bazı yerlerde CHP parti teşkilatının olmadığı ve dolayısıyla da buralara müfettiş atanmadığı da dikkate alınmalıdır. Örneğin 1933 yılında Elaziz, Beyazıt, Urfa, Mardin, Diyarbakir illerinde CHP örgütü bulunmamaktaydı. Bazen de parti müfettişinin izinli/raporlu olması nedeniyle, teftiş veya teftiş raporunun kaleme alınması gerçekleşmemekte, raporlarda eksiklikler meydana gelebilmektedir. Bu nedenle öncelikle çalışılmak istenen ilin, dâhil olduğu teftiş bölgesi ve bu bölgeye

22 Afyon Bölgesi Müfettişi Celal Arat Tarafından Hazırlanan 1941-1942 Yılı Teftiş Planı için bkz. BCA., 490.01/613.2.1.

23 Örneğin, Kütahya Bölgesi Parti Müfettişi Hasan Vasfi Somyürek'e 1941 yılında 108 lira 68 kuruş, 1943 yılında 144 lira 53 kuruş, Aydın Bölgesi Parti Müfettişi Dr. Rıza Levent'e 1942 yılında 210 lira harcırah ödenmiştir. Bkz. BCA., 490.01/1611.5.44.; BCA., 490.01/1611.578.1.

24 Ahmet Akter, "CHP Parti Müfettişliği Teşkilatı ve Teftiş Raporlarına Göre Taşköprü", *Uluslararası Taşköprü Pompeiopolis Bilim Kültür Sanat Araştırmaları Sempozyumu (10-12 Nisan 2017) Tam Metin Kitabı (Full Text Book)*, Editörler: Mustafa Eğilmez- Serap Balcı, Kastamonu, bst. yok., s.1465.

25 Örneğin, 1948 yılı Eskişehir-Afyon-Kütahya iline ait raporlar, tek bir metinde bulunmaktadır. Bkz. BCA., 490.01./614.7.1. 1950 yılına ait Kütahya teftiş raporları, Afyon teftiş raporları içerisinde tasnif edilmiştir. Bkz. BCA., 490.01.614.7. 1.

atanan müfettişler hakkında bilgi sahibi olunması, daha sonra arşiv taraması yapılması gerekmektedir.

Parti müfettiş raporları olarak tasnif edilen belgeler, birkaç farklı belge kümesinden oluşmaktadır. Klasörlerde, parti müfettişlik raporları dışında, parti örgütünün altı aylık çalışma raporları, Halkevlerinin altı aylık çalışma raporları, milletvekillerinin seçim bölgelerinde yapmış oldukları teftiş ve incelemeler sonunda hazırlanmış oldukları raporlar ve raporlarda belirtilen işlerin takibine ilişkin yazışmalar yer almaktadır.

Parti il teşkilatları, 1927 yılında düzenlenen Cumhuriyet Halk Fırkası nizamnamesinin 72.-73. Maddelerine göre, üç ayda bir, 1940 yılında düzenlenen Parti nizamnamesinin 91.maddesine göre ise altı ayda bir, hazırlanmış oldukları raporları Parti Genel Sekreterliğine göndermek zorundaydı²⁶. Aynı şekilde Halkevleri de, altı ayda bir, üç nüsha halinde hazırlanmış oldukları raporları, parti genel sekreterliğine ve parti müfettişlerine göndermeleri gerekmektedir²⁷. Parti müfettişleri her iki raporu da dikkate alarak incelemeler yapmaya, sorunları tespit etmeye ve raporlarda belirtilen faaliyetleri denetlemeye çalışmışlardır.

Parti müfettiş raporlarına ilişkin klasörlerde, milletvekillerinin seçim bölgelerine ilişkin hazırlanmış oldukları raporlar da yer almaktadır. 1931 yılında hazırlanan parti nizamnamesinde milletvekillerinin, TBMM'deki çalışmalarını aksatmamak kaydıyla, her yıl seçim bölgelerine gitmeleri, bir seçim dönemi içinde en az iki defa bütün kaza merkezlerini dolaşmaları ve tespit ettikleri eksiklikleri bir rapor halinde partiye iletmeleri istenmiştir. Böylece milletvekillerinin kendi seçim bölgeleri için hazırlanmış oldukları raporlar ile parti müfettişlerinin hazırlanmış oldukları raporları kıyaslama ve aynı bölgenin iki farklı kanaldan denetlenmesi sağlanmıştır²⁸. Raporlar, bazen bir milletvekilinin imzasını taşıdığı gibi bazen de birden çok milletvekili tarafından ortaklaşa hazırlanıp imzalanmıştır. Raporların bir nüshası parti müfettişlerine gönderilerek, raporlarda belirtilen istek ve şikâyetlerin takibini yapmaları istenmiştir.

1940 yılında yapılan düzenleme ile teftiş bölgelerinin 40 vilayeti kapsayacak şekilde genişletilmesi nedeniyle sayıları artan teftiş raporlarının sağ üst köşesinde, seçim bölgesi ile birlikte müfettişin ismi, teftiş edilen ilin/mıntukanın adı, raporun kaleme

²⁶ BCA., 490.01/623.48.1.

²⁷ *CHP Halkevleri ve Halkodaları 1932-1942*, Alaeddin Kırıl Basımevi, Ankara 1942, s. 24-25.

²⁸ Turan, *age.*, s.185-187.

alındığı tarih, belirtilen yıla ait kaçınıcı rapor olduğu ve CHP kayıt numarası/sayısı gibi bilgiler yer almıştır.

“*Muhteviyati, ispekterle genel sekreterlik arasında sır olarak kalan*”²⁹ raporlar, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğine gönderilmiş, raporlarda yer alan hususlar Umumi İdare Heyetinde müzakere edilerek, konularına göre parti bünyesinde görev yapan ve Umumi İdare Heyetine bağlı 4 grup halinde görev yapan 13 büroya havale edilmiştir. Bürolar, kendilerine gönderilen yazıların neticelerini, “*Fırka teşkilatının teftişinden sorumlu olan*” 4. Büroya bildirmiştir³⁰.

Parti Müfettiş Raporlarında Yer Alan Bilgiler

Bu bölümde, Batı Anadolu bölgesinde yer alan Afyon, Aydın, Balıkesir, Denizli, İzmir, Kütahya, Manisa ve Muğla illerine ait parti müfettiş raporları üzerinde durularak, raporlardan örnek aktarımlar yapılmaya çalışılacaktır.

Parti müfettişleri tarafında kaleme alınan raporlar, kaza merkezinin/bölgenin coğrafi konumu, nüfusu, tarihi, sosyal ve ekonomik özelliklerine dair kısa bilgiler vererek başlamaktadır. Denizli iline ait 1936 yılı parti müfettiş raporunda, Denizli hakkında şu bilgilere yer verilmektedir;

“Denizli, Anadolu’nun cenubî garbisinde Ege mıntkasına tesadüf eden ve Manisa, Aydın, Muğla, Isparta ve Burdur vilayetleri ile mahdut 12.860 kilometre murabbai araziye malik bir ildir. Köylerle birlikte ilin umumi nüfusu 280.232 kişidir. Başlıca mahsulat pamuk, arpa, buğday, mısır, darı, susam, afyon ve pancardır. Yayla ve meralarında 200.000 kusur koyun, keçi, sığır, at ve deve beslenir ve memleketে mühim bir servet bırakır. Denizli’nin başlıca sanayii dokumacılık, unculuk, tabaklık ve mutafıktan ibaret olup, bakırcılık, saraçlık ve susam ve tahincilik sanayi de az çok vardır”³¹.

Raporlarda öncelikle parti teşkilatına ait bilgiler verilmekte, parti teşkilatında görev yapan kişiler, üye sayısı, gelir-gider durumu, parti kongreleri ve parti çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgiler aktarılmaktadır. Parti müfettişleri, teftişleri sırasında parti teşkilatı tarafından muhafaza edilen sarf senetlerini, tahsilat makbuz kayıtlarını, partiye ait gayrimenkullerin tapu kayıtlarını, kasa, demirbaş eşya, evrak kayıt ve sicil, toplantı, karar ve üye kayıt defterini kontrol ederek gördükleri eksiklikleri raporlarında dile getirmişlerdir. Daha sonra, parti idare heyetinde yer

29 BCA., 490.01/3.11.2.

30 BCA., 490.01/678.294.1.; BCA., 490.01/681.305.1.

31 BCA., 490.01./639.114.1.

alan kişiler hakkındaki görüş, tespit ve bilgiler, parti idaresindeki kişilerin etnik kökenleri, mezhepleri, meslekleri, zayıf ve kuvvetli yönleri, halk tarafından sevilip sevilmediği gibi konular üzerinde durulmuştur.

Örneğin Aydın iline ait 1942 yılı raporunda, idare heyeti üyesi Ekrem Çiftçi hakkında şu ifadelere yer verilmiştir; “*Aydın’ın en eski bir ailesine mensup olup, vâsi miktarda ziraatla meşgul olduğu gibi ayrıca bir de kendi tarafından işletilen ve kendi malı olan bir fabrikası vardır. Tahsili orta olmakla beraber zeki, çalışkan ve dürüst, munis bir şahıs olmakla halk tarafından çok sevilmektedir*”³².

Denizli iline ait 1950 yılı raporunda Ahmet Akşit hakkında şunlar ifade edilmiştir; “*Çallı’dır. 50 yaşlarındadır. Evvelce Memleket Hastanesi idare memuru iken karıştırıcılığı yüzünden başka vilayete nakledilmiş fakat gitmeyerek istifa etmiştir. Hâlen, Dokumacılar Birliğinde memurdur. Çalışkan ve zeki bir adam olmakla beraber, karakteri sağlam değildir*”³³.

Müfettişler, partiye kayıtlı üye sayısını, üye sayılarının zaman içerisindeki değişimini yakından takip etmişler, üyelerin eğitim seviyeleri hakkında bilgi vermişlerdir. Örneğin Muğla iline ait 1935 yılı raporunda, CHP parti teşkilatına kayıtlı Muğla merkezde 9.058, Milas’ta 4.230, Bodrum’da 802, Marmaris’te 2.069, Fethiye’de 6.183, Köyceğiz’de 1.289 üye bulunduğ;³⁴ Manisa iline ait 1942 tefiş raporunda Manisa merkezde 8.631 kişinin parti teşkilatına üye olduğu, üyelerden 54’nün yüksek, 68’inin lise, 487’sinin ortaokul mezunu olduğu, 3.505 kişinin okur-yazar olduğu, 4.555 kişinin ise okuma-yazmayı bilmediği ifade edilmiştir³⁵.

Parti teşkilatlarının gelir ve gider durumu, müfettiş raporlarında üzerinde durulan önemli konulardan biridir. Parti teşkilatları, üyelerden topladıkları aidat ve bağışlar dışında, parti genel merkezinden ve belediyelerden gönderilen yardımlarla ayakta durmaya çalışmıştır. 1940 yılında Uşak parti teşkilatı, üye aidat ve bağışlarından 6.200 lira gelir elde etmiş, belediyeden 1.500 lira, Kütahya parti il teşkilatından da 2.800 lira yardım almıştır³⁶. 1942 yılında Manisa il teşkilatının, 15.375 lirası vilayet hususi idaresinden, 1.100 lirası belediyeden, 150 lirası üye aidatlarından, 1.500 lirası parti genel sekreterliğinden ve 800 lirası da çeşitli kaynaklardan olmak

32 BCA., 490.01/622.42.1.

33 BCA., 490.01/641.125.1.

34 BCA., 490.01/620.36.1.

35 BCA., 490.01/684.321.1.

36 BCA., 490.01/680.303.1. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Karayaman, “CHP Parti Müfettişleri Raporlarına Göre Uşak (1935-1950)”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C X, S.3, s.459-496.

1935-1950 Yılları Arasında Kaleme Alınan CHP Parti Müfettiş
Raporlarının Yerel Tarih Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi:
Batı Anadolu Örneği

437

üzere toplam 18.935 lira gelir elde ettiği, 2.796 lirasını aylıklara, 200 lirasını harcırahlara, 8.100 lirasını da Halkevlerine harcadığı belirtilmiştir³⁷.

Parti müfettişleri, Halkevleri ve Halkodalarının çalışmalarını yakından takip etmişler, daha verimli çalışmaları için öneri ve tavsiyelerde bulunmuşlardır. Halkevlerinin sosyal faaliyetlerini artırmalarını, yayın faaliyetlerine önem vermelerini sağlamaya çalışan parti müfettişleri, Halkevleri bünyesinde oluşturulan tiyatro grupları, bando takımlarına, spor kulüpleri ve yayın faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgiler vermişlerdir.

Balıkesir iline ait 1943 yılı raporunda, Bandırma Halkevi binasının iki katlı olduğu, her katta 3 oda 1 salon bulunduğu, ikinci katta bir okuma salonu olduğu, bitişindeki küçük odanın Halkevi bünyesinde faaliyet gösteren komiteler tarafından dönüşümlü olarak kullanıldığı ve binanın, ihtiyaçları karşılamada yetersiz kaldığı ifade edilmiştir³⁸.

Manisa iline ait 1937 yılı raporunda, Salihli Halkevi bünyesinde Ar Şubesine bağlı 18 parçalık bando takımı olduğu,³⁹ 1946 yılı raporunda ise Manisa Halkevi tarafından *Gediz* adıyla bir dergi çıkarıldığı ifade edilmiştir⁴⁰.

Aydın ili Müfettişi Şerafettin Bürge tarafından kaleme alınan 1944 yılına ait raporda Aydın Halkevinin çalışmaları hakkında şu bilgiler verilmektedir;

“Halkevinin sosyal yardım, güzel sanatlar, spor, köycülük, halk dersaneleri, kitap ve temsil kolları faaldir. Okuyup yazma, İngilizce, müzik kursları muntazam çalışmaktadır. Sosyal yardım şubesinin, 60 çocukluk kreşini memnunlukla kaydederim. 130.000 liraya bir spor sahası yapılmaktadır. Halkevi, genel sekreterlikten bilhassa temsil kitapları gönderilmesini rica ettiler. Haftada iki defa olan sinema gecelerinde Halit Arpaç tarafından milliyet ve parti programı üzerine konferanslar verilmektedir”⁴¹.

Siyasi faaliyetlerin dışında vilayetin ekonomik durumu, halkın geçim kaynakları, üretim miktarı ve halkın alım gücü gibi konular, raporlarda oldukça geniş bir

37 BCA., 490.01/684.321.1.

38 BCA., 490.01/825.265.2. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Karayaman, “CHP Parti Müfettiş Raporlarına Göre Bandırma ve Yöresi (1935-1950)”, *Antik Çağ'dan Cumhuriyet'e Bandırma ve Yakın Çevresi Tarihi*, Editör: Ulaş Töre Sivrioğlu, Bursa, Dora Basım-Yayın, 2018, s.553-571.

39 BCA., 490.01/684.317.1.

40 BCA., 490.01/685.324.1.

41 BCA., 490.01/622.43.1.

şekilde ele alınmıştır. Muğla iline ait 1940 yılı raporunda bölgenin krom, zımpara, manganez, borasit, bakır ve demir madenleri yönünden zengin olduğu, Milas-Söke arasında bulunan dağlarda demir ve linyit yataklarının keşfedildiği ifade edilmiştir⁴².

Kütahya iline ait 1940 yılı teftiş raporunda, Uşak'ta 1939 yılında 30.560 ton buğday, 15.000 ton arpa, 1940 yılında ise 23.210 ton buğday ile 17.500 ton arpa üretildiği belirtilmiştir. Raporda, Uşak'taki dokuma sanayi hakkında şu bilgilere yer verilmiştir:

“Halıcılık eski parlaklığını kaybetmiş fakat bunun yerine, erkek elbisesi kumaşçılığı, beylik ve kilim dokumacılığı, yünlü, pamuklu kumaş ve bez sanayi, adam akıllı inkişaf etmiştir. Kaza merkezinde, Karahallı nahiyeye merkezinde, bu nahiyenin köyünde 1.000 kadar dokuma bez tezgâhı çalışmaktadır. Bu geniş çalışma büyük endüstri şeklinde değil, ev sanatı şeklindedir”⁴³.

Parti müfettişlerinin kaleme aldığı raporlarda, II. Dünya Savaşı nedeniyle yaşanan ekonomik sıkıntılar, sık sık gündeme getirilmiştir. Örneğin Aydın iline ait 1945 yılı raporunda Aydın'daki en önemli sorunun, “*Zeytinyağı azami satış fiyatının ve 510 Numaralı Ticaretin Tanzimi ve İhtikârla Mücadele Kararnamesindeki maliyet unsuru ve kâr haddinin tespit edilememesi ve bu yüzden çoğu köylü olan müstahsillerin Millî Korunma Mahkemelerine verilmesi ve ceza görmesi*”⁴⁴ olduğu ifade edilmiştir.

Aydın Bölge Müfettişi Dr. Şerafettin Bürge tarafından kaleme alınan 1943 tarihli raporda Varlık Vergisi ile ilgili olarak şu ifadelere yer verilmektedir;

“...Hükûmetin diğer kararları ile beraber Varlık Vergisi de umumiyet ve esas itibariyle memnuniyetle karşılanmış ve tarh işinde bazı ufak tefek nisbetsizlikler yüzünden şikâyetler işitilmişse de bunların da ciddiyeti meşkûktür. Hatta bu gibi verginin Hükûmet tarafından bulunuşu başlı başına Hükûmetin muvaffakiyeti olduğuna bura halkı kanidir. Yalnız birkaç kişi emsaline nisbetle kendilerine daha fazla veya az vergi tarh edildiğini konuşmalar esnasında söylemekte iseler de bunlar dahi kendilerine tarh edilen vergiyi vaktinde tediye etmekte gecikmemişlerdir. Varlık Vergisi hakkında vilayette memnuniyet ve sevinç vardır. Şikâyet yoktur”⁴⁵.

42 BCA., 490.01/689.342.1.

43 BCA., 490.01/680.303.1.

44 BCA., 490-01/1573.405.1.

45 BCA., 490.01/622.42.1.

Parti müfettişleri, sorumlu oldukları bölgelerdeki devlet yatırımlarını, devlet kurumlarının yapması gereken işleri de takip etmişlerdir. Balıkesir iline ait 1943 yılı raporunda, yapılması istenen yollarla ilgili olarak Nafia Vekâletinden gönderilen yazıda Bandırma-Gönen, Edincik-Gönen yolunun tamir edildiği, Gönen-Balya yolunun yapılması için Vilayet Hususi İdaresine ait bütçeden tahsisat ayrıldığı, Gönen-Biga yolu ile Susurluk-Manyas-Gönen yolunun yapılmasının da vilayetin 5. üç yıllık yol programına dâhil edildiği ifade edilmiştir⁴⁶. Muğla iline ait 1942 yılı raporunda Muğla-Fethiye, Muğla-Milas-Bodrum, Muğla-Marmaris-Datça şoselerinin toprak yol durumunda olduğu, bu yolların gerek askerî açıdan gerekse Dalaman Çiftliği ürünlerinin ve bölgede bol miktarda bulunan krom madeninin taşınması için son derece önemli olduğu belirtilerek, Nafia Vekâleti tarafından yolların yapımına bir an evvel başlanması gerektiği ifade edilmiştir⁴⁷.

Parti müfettişleri sorumluluk bölgelerindeki basın yayın faaliyetlerini yakından izlemişler, halkın hangi gazete ve dergileri okuduğunu, gazete ve dergilerin kimler tarafından çıkarıldığını, yayın politikalarını raporlarına yansıtışlardır.

Afyon iline ait 1942 yılı raporunda, Halkevi Başkanı Mahir Erkmen tarafından Pazartesi ve Perşembe günleri *Haber* isminde bir gazete çıkarıldığı,⁴⁸ 1948 yılı raporunda haftada bir yayınlanan *Demokrat Afyon Gazetesinin* Özdemokrat Parti, pazartesi ve perşembe günleri yayınlanan *Sadakat Gazetesinin* Demokrat Parti, haftada bir çıkan *Kal'a ve Ulucak Gazetelerinin* CHP yanlısı yayın yaptığı, haftada bir çıkan *Doğuş* ve *Kocatepe Gazetelerinin* tarafsız olduğu,⁴⁹ 1950 yılı raporunda ise *Demokrat Afyon* ve *Ulucak Gazetelerinin* yayın hayatının sona erdiği, *Doğuş* ve *Kocatepe Gazetelerinin* yayın hayatını sürdürdüğü, *Kurtuluş* ve *Köye Doğru* adında iki yeni gazetenin yayınlanmaya başladığı ifade edilmiştir⁵⁰.

Aydın iline ait 1935 yılı raporunda, haftada iki defa yayınlanan *İnci Gazetesi*,⁵¹ 1940 yılı raporunda, CHP il teşkilatı tarafından yayınlanan *Aydın Gazetesi*,⁵² *Akış*

46 BCA., 490.01/508.2039.3.

47 BCA., 490.01/690.346.1.

48 BCA., 490.01/613.2.1.

49 BCA., 490.01./614.6.2.

50 BCA., 490.01/614.7.1.

51 BCA., 490.01/620.36.1.

52 BCA., 490.01/621.39.1.

ve *Kültür Mecmuası*,⁵³ Denizli ili 1938 yılı raporunda haftalık olarak yayınlanan *Vilayet Gazetesi*, üç günde bir çıkan *Babadağ Gazetesi*,⁵⁴ 1943 yılı raporunda günlük olarak yayınlanan *Adile Gazetesi* ile Halkevi tarafından yayınlanan *İnanç Mecmuası*,⁵⁵ Manisa ili 1936 yılı raporunda *Sekiz Eylül Gazetesi*,⁵⁶ 1942 yılı raporunda *Kurtuluş* ve yayın hayatına yeniden başlayan *Türkiye Ziraat Gazetesi*,⁵⁷ Muğla ili 1937 yılı raporunda Milas'ta yayınlanan *Milas Mecmuası*, 1939 yılı raporunda haftada bir defa yayınlanan *Muğla Gazetesi*,⁵⁸ 1940 yılı raporunda haftada bir çıkan *Halk Gazetesi* ile Muğla Halkevi tarafından yeniden yayınlanmasına karar verilen *Muğla Mecmuası*,⁵⁹ İzmir ili 1948 yılı raporunda *Anadolu, Demokrat İzmir, Yeni Asır* ve *Ticaret Gazeteleri* hakkında bilgiler verilmektedir.⁶⁰

Parti müfettişleri, sorumlu oldukları bölgede sadece parti işlerini takip etmekle kalmamış, kazalarda faaliyet gösteren cemiyetler hakkında da bilgi vermişlerdir. Kütahya iline ait 1940 yılı teftiş raporunda Uşak'ta Kızılay, Himaye-i Etfal, Tayyare, Kunduracı, Terzi, Bağcılar, Çiftçiler, Arabacılar, Debbağlar, Demirciler, Marangozlar, İnşaatçılar, Berberler, Kalaycılar, Kasaplar Cemiyeti ile Avcılar ve Şehir Kulüplerinin faaliyet gösterdiği ifade edilmiştir.⁶¹ 1944 yılı ait teftiş raporunda ise Uşak Merkez Çiftçiler Birliği, Çocuk Esirgeme Kurumu, Türk Hava Kurumu, Turan İdman Yurdu Gençlik Spor Kulübü, Bağ ve Ağaç Koruma Birliği, Kızılay, Uşak ve Havalisi Avcılar Kulübü, Türk Maarif Cemiyeti, Uşak Şehir Kulübü, Gençler Birliği Spor Kulübü, Ergenekon Gençlik İdman Yurdunun faaliyet gösterdiği belirtilmiştir.⁶²

Parti müfettişleri, halkın sağlık sorunlarına, hastane ve doktor ihtiyaçlarına yakın

53 Hüseyin Çetin, *CHP Parti Müfettişlik Raporlarına Göre Tek Parti Döneminde Aydın*, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın 2015, s.217.

54 BCA., 490.01/639.114.1.

55 BCA., 490.01/641.121.1.

56 BCA., 490.01/684.317.1.

57 BCA., 490.01/684.321.1.

58 BCA., 490.01/689.341.1.

59 BCA., 490.01/689.342.1. “(Halk) Gazetenin mesul müdürü Muğla Mebusu Cemal Karamuğla olup yazı vesair idari işleri Cavit Akeğer adında partili ve emekli subay ile şeriki tarafından idare edilmektedir. Bu gazete vilayetin yegâne intişar vasıtası olup her nüshasında parti prensiplerini yaymak için yazılar mevcuttur”. Bkz. BCA., 490.01/690.346.1.

60 BCA., 490.01/665.233.2.

61 BCA., 490.01/680.303.1.

62 BCA., 490.01/595.56.8.

1935-1950 Yılları Arasında Kaleme Alınan CHP Parti Müfettiş
Raporlarının Yerel Tarih Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi:
Batı Anadolu Örneği

441

ilgi göstermişlerdir. Başta sıtma, verem, trahom ve frengi olmak üzere halka zarar veren bulaşıcı hastalıklar üzerinde durarak, hastalıklarla mücadele için alınması gereken tedbirleri raporlarına yansıtılmışlardır. Raporlara yansıyan en önemli sağlık sorunu, Batı Anadolu bölgesinde sıklıkla görülen, sıtma hastalığıdır. Muğla iline ait 1940 yılı raporunda, özellikle Milas, Fethiye ve Köyceğiz bölgelerinde sıtma hastalığının çok yaygın olduğu, tedavi imkânlarının ve sıtma ile mücadelenin yeterli olmadığı, hala sıtma mücadele muntukasına dâhil edilmeyen pek çok köyün bulunduğu, Milas Ovasında Vakıflar İdaresine ait Tekfur Ambarı adındaki bataklık çok geniş bir alanı etkilediği ve bataklığın bir an evvel kurutulması gerektiği ifade edilmiştir⁶³.

Aydın iline ait 1945 yılı raporunda Aydın'daki sağlık sorunları hakkında şu bilgiler verilmektedir:

“Hastane, pis ve intizamsız, sosyal yardıma ait bir eser yoktur. Sıtmanın tropika cinsi olup (oranı) %79’dur. Menderes (nehri) ıslah edilmedikçe ve Nazilli Fabrikasının yanındaki bataklık kurutulmadıkça sıtma kalkmayacaktır. Sıtma mücadele teşkilatı zayıf, sıhhat memurları azdır. Nazilli’de, sırf basma fabrikası işçilerine mahsus 20 yataklı bir hastane varsa da kaza ihtiyacını karşılayamamaktadır. 18.882 nüfuslu bu kazada hiç olmazsa 10 yataklı bir dispanser açılması lazımdır”⁶⁴.

Partinin gençliğin eğitilmesine verdiği önem, parti teşkilatlarının ve müfettişlerin spor faaliyetleri üzerinde önemle durmalarına neden olmuştur. Müfettişler, sorumlu oldukları bölgelerdeki sportif faaliyetler ve spor tesisleri hakkında ayrıntılı bilgiler vermişlerdir. Batı Anadolu bölgesine ait teftiş raporlarında Aydın merkezde Aydın Spor, Söke’de Gençlik Gücü, Nazilli’de Gençler Birliği,⁶⁵ Denizli’de Denizli Spor,⁶⁶ Muğla-Marmaris’te Marmaris Spor, Bodrum’da Çelik Gücü ve Bodrum Spor Kulüpleri hakkında bilgiler verilmiştir⁶⁷.

Parti müfettişleri, sorumlu oldukları bölgedeki eğitim faaliyetlerini yakından takip etmişlerdir. Aydın iline ait 1944 yılı raporunda, Söke’deki eğitim durumu hakkında şu bilgiler verilmektedir;

“Söke’nin 3 nahiye ve 35 köyünde 15 okul, 30 öğretmen, okul çağında 3.284

63 BCA., 490.01/689.342.1.

64 BCA., 490-01/1573.405.1.

65 BCA., 490.01/620.36.1.

66 BCA., 490.01/641.121.1.

67 BCA., 490.01/620.36.1.

çocuk vardır. Beş senelik vasatîlere göre, ilkokullardan yılda 156 çocuk mezun olmakta ve bunlardan ancak dördü yukarı tahsile devam edebilmektedir. 9 köyde inşa, 4 köyde tamir halinde okullar vardır. 13 köyde gelecek enstitü mezunları için 7 köyde istimlak işi tamamlanmış, 5 köyde de bitmek üzeredir. Geriye kalan köylerin de okulları ve öğretmen evleri iki yıl içinde tamamlanacaktır. Söke’de 118 çocuğun okuduğu bir de hususi ortaokul vardır⁶⁸.

Aydın iline ait 1945 yılı raporunda vilayet dâhilinde 455 köy bulunduğu, Nazilli’de inşasına başlanan 27 okulun henüz tamamlanmadığı, 2 okulun tamire ihtiyaç olduğu, 1943-1944 yılı için 18, 1944-1945 yılı için ise 48 Köy Enstitüsü mezunun ilde görevlendirileceği ifade edilmiştir⁶⁹.

Parti müfettişleri, sorumluluk bölgelerinde bulunan etnik ve mezhep farklılıkları hakkında ayrıntılı bilgiler vermişlerdir. Hükûmet, halkın devlete olan bağlılığını anlamak, bölge halkının siyasi tercihlerini öğrenmek için parti müfettişlerine talimatlar vermiş, azınlıklar arasında siyasi, iktisadi açıdan zararlı cemiyetler olup olmadığı, Türkçe konuşmayan zümrelerin olup olmadığı, bu tür sorunlar varsa alınması gereken tedbirlerin neler olması gerektiği konusunda bilgi istemiştir. 1 Eylül 1934 tarihinde Parti genel merkezinden Balıkesir, Erzurum, Çoruh, Maraş bölgelerinde görev yapan müfettişlere gönderilen yazıda, bölgeleri dâhilinde bulunan “*Türk’ten gayri milliyet olan müstakil köylerle, karışık köyler varsa adları ile nüfusları, milliyet farkları gözetilerek, ayrı bir liste halinde*” göndermeleri istenmiştir⁷⁰.

Manisa iline ait 1944 yılı raporunda, Manisa merkez kaza nüfusunun 34.432 olduğu, bunun 29.947’sinin Türk, 4.485’sinin ise gayri Türk unsur olduğu, bunlardan 2.473’nün Yahudi, 1.030’nun Kıpti ve diğerlerinin Arnavut, Çerkez, Boşnak olduğu, Merkeze bağlı Manisa köylerinde 72.430 nüfus olduğu, bunun 67.475’inin Türk, 2.845’inin gayri Türk unsur olduğu, 2.110 Alevi bulunduğu, Soma civarına Bulgaristan’ın Deliorman bölgesinden gelen göçmenlerin yerleştirildiği, göçmenlerin çok namuslu, çalışkan, dürüst insanlar olduğu, kendilerine verilen araziye imar ettikleri, ancak henüz Türkçeyi öğrenmedikleri ifade edilmiştir⁷¹.

Aydın iline ait 1935 yılı raporunda bölgeye yerleştirilen Çingenerler hakkında şu bilgileri vermektedir.

68 BCA., 490.01/622.43.1.

69 BCA., 490-01/1573.405.1.

70 Turan, *age.*, 188.

71 BCA., 490.01/665.230.1.

“İran tabiiyetinde olup, Cumhuriyet devrinde tabiiyetimize geçen Kıptilerin iskân edildikleri mntukalarda durmayıp aileleriyle beraber Aydın, İzmir, Manisa vilayetleri gibi hayvanatı, iklimin müsaadesi dolayısıyla bol olan mntukada köy köy, kasaba kasaba dolaşmalarının men’i ile iskân edildikleri yere gönderilmesi lazımdır. Çünkü bunlar hayvan canbazlığı namı altında mühim teşkilat kurarak, başka hiçbir iş ile meşgul olmayıp hayvan sirkatini kendilerine meslek itihaz etmişlerdir”⁷².

CHP tarafından hazırlanan teftiş talimatnamelerinde parti müfettişlerinin cevaplaması gereken sorular arasında, “*Gizli veya açık olarak sınıfçı, zümreci, mntukacı veya beynelmilelci fikir cereyanlarına kapılanlar ve partiye karşı menfi fikir ve duygu taşıyan fert veya zümreler*”, olup olmadığı sorusu da yer almaktaydı. Müfettişler, sorumlu oldukları bölgede muhalif bir harekete rastlamadıkları zaman raporlarına “*Burada sınıfçı, zümreci ve beynelmilelci bir cereyan yoktur*”, şeklinde bir ifade düşmüşlerdir⁷³.

Aydın iline ait 1935 yılı teftiş raporunda Muğla-Milas’ta “*Beylik ve mütegalibe zihniyetinin kökleşmiş olduğu, İtalyanların vaktiyle bıraktığı sempatinin yaşadığı*” ifade edilmiştir⁷⁴.

Denizli iline ait 1944 yılı teftiş raporunda, Çivril’e bağlı bazı köyler ile Homa Nahiyesinde dini taassup ve gizli bir tarikat temayülünün göze çarptığı, Said-i Kürdî taraftarlarının, Denizli Ağır Ceza Mahkemesindeki davalardan beraat etmesinin onları daha da cesaretlendirdiği, başlarından şapkayı atarak, sakallarını uzattıkları ifade edilmiştir⁷⁵.

Müfettişlerin görevlerinden biri de vali, kaymakam, belediye başkanı başta olmak üzere bürokratların ve devlet memurlarının parti örgütüyle uyumlu çalışıp çalışmadıklarını kontrol etmek, varsa anlaşmazlıkları ortadan kaldırmaya yönelik önlemler almak, bürokratlar hakkındaki tespitlerini raporlarına aktarmak olmuştur.

Aydın iline ait 1945 yılı raporunda Aydın Valisi Salim Gündoğan hakkında şu ifadelere yer verilmiştir;

“Aydın’ın arz ettiğim cereyanlarına karşı vali lâkayttır. O, her gün kendisinin İzmir Valiliğine nakli haberini beklemekle meşguldür. Ne parti, ne de halkın valiye karşı

72 Çetin, *agt.*, s.63.

73 BCA., 490.01/664.227.1.

74 BCA., 490.01/620.36.1.

75 BCA., 490.01/641.124.1.; BCA., 490.01/1575.416.1.

sempati ve bağılılığı vardır. İki seneye yakın bir zamandan beri Aydın'da bulunan Salim Gündoğan'ın, bol vaatlerinden ve konuşmalarından başka bir icraatı yoktur. Partiye bağlı olduğuna inanmakla beraber Vali, Aydın'da şimdiye kadar göze görünür hiçbir iş yapmamıştır. Yalnız, iyi karşılanmadığı birçok vesilelerle belirtilen şehir kulübünün adını, şehir gazinosuna çevirterek ve Babadağ Kooperatifçileri evlerinin temelini atmıştır⁷⁶.

Manisa iline ait 1944 yılı raporunda Kula Kaymakamı Edip Kartal hakkında şu bilgiler verilmiştir; *“Kaymakam, hukuk mezunu, 40 yaşlarında genç bir arkadaş olmasına rağmen enerjiden mahrum, korkak, şahsiyet sahibi olmayan bir zattır. Kula gibi sermayenin hâkimiyeti el ile tutulacak kadar bariz olan bir kazada değil kaymakamlık, tahrirat kâtipliği bile yapamaz”*⁷⁷.

Çok partili hayata geçiş ile birlikte CHP'ye muhalif partilerin kurulması, müfettişlerin ilgi ve çalışma alanlarının doğal olarak yeni partilerin üzerine kaymasına neden olmuş, raporlarda muhalif partilerin örgütlenmesi, idare heyetinde yer alan kişiler, propaganda faaliyetleri ve halkın yeni partiye olan ilgisi hakkında ayrıntılı bilgiler yer almıştır.

Balıkesir iline ait 1945 yılı raporunda, Nuri Demirağ ve Celâl Bayar'ın öncülüğünde kurulan partiler hakkında şu ifadelere yer verilmiştir;

“Bölge içinde Nuri Demirağ partisinin kurulmuş olmasına, eski Başbakan Celâl Bayar'ın yeni parti kuracağı hakkındaki neşriyata rağmen şimdilik parti umdelerine aykırı bir fikir cereyanı belirmiş değildir. Ancak konuşmalar yapılmaktadır. Nuri Demirağ programını, münevver zümre ve aklı başında olanlar pek amiyane buluyor. Ancak program metni şimdiye kadar matbuattaki beyanat ve bazı şahıslara yazdığı hususi yazılarda, eski hocalara mahsus bir eda olduğu hissini uyandırmıştır. Bu zatın partisine alacağı eşhas üzerinde durmak ve hassas bulunmak muvafık olacağı kanaatindeyim.

Celâl Bayar partisi bazı tüccar, madenci, bankacılar arasında müsait karşılanmıştır. Halen çalışmasına katılan ve Partiden çıkarılan zevatın hüviyetleri bölge dâhilinde bilindiği ve tanındığı için fazla kıymet verilmemektedir. Yalnız ortada kanaat halinde beliren bir şayiye, milletvekillerinden daha bazılarının zamanla bunlara katılacakları kanaati hakimdir⁷⁸.

76 BCA., 490.01/622.44.2.

77 BCA., 490.01/665.230.1.

78 BCA., 490.01/508.2039.3.

Afyon iline ait 1948 yılı raporunda, 1946 Temmuz ayında yapılan seçimlerde Afyon iline kayıtlı 151.793 seçmenden 102.000'nin seçime iştirak ettiği, 43.548 oyun CHP'ye, 55.728 oyun Demokrat Partiye verildiği, CHP'ye en fazla oyun %75.2 ile Dinar'da, en düşük oyun ise %18.2 ile Şuhut'ta verildiği ifade edilmiştir. Raporun devamında, Demokrat Parti'den seçilen 10 Afyon milletvekilinden 7'sinin ihraç edildiği, bu kişilerin de bazı ilçe teşkilatları ile birlikte Demokrat Partiden ayrılarak *Özdemokrat Parti*'yi kurdukları, yeni partinin özellikle Afyon merkez ve Şuhut ilçesinde etkili olduğu ifade edilmiştir. Parti, bir yıl sonra Millet Partisi ile birleşmiştir⁷⁹.

Çok partili demokrasiye geçiş ile birlikte siyasi çekişmenin hangi boyutlara ulaştığı raporlara yansımıştır. Balıkesir iline ait 1947 yılı raporunda Balıkesir'e bağlı Balya Kazası Ilıca Bucacağındaki siyasi çekişme hakkında şu ifadelere yer verilmiştir;

“(Demokrat Partililer) etrafındakileri Halk Partili vatandaşlarla temas ettirmemek için berber, kahveci ve bakkal dükkânlarını ayırtmıştır. DP mensupları, CHP mensuplarının devam ettikleri dükkân ve kahvelere gitmemekte ve alışveriş etmemektedirler. Hatta köyün sığırtmacını bile ayırtmıştır. Demokratlardan biri evlenecek olsa, alacağı kızın babasının Partiye yazılmış olması şart olduğu gibi Demokrat bir babanın kızını alacak delikanlı da, Demokrat Partiye yazılmadıkça kız verilmemektedir”⁸⁰.

Parti müfettişleri, kendilerine verilen teftiş planında yer alan sorular/konular çerçevesinde görev yapmaya çalışmışlardır. Ancak gerekli durumlarda, teftiş planında yer almayan konular hakkında da işlem yapmışlar ve raporlarına yansıtmışlardır. Bunların arasında tarihi eserlerin tespiti ve tamir ettirilmesi,⁸¹ Afyon'daki Terakki Servet Bankası ile Su Şirketinin yıllık kongreleri, Kızılay Cemiyeti kongresi ve idare heyetinin oluşturulması,⁸² II. Dünya Savaşı sırasında, Sisam Adasına yakınlığı nedeniyle Kuşadası'na gelen on bine yakın mültecinin yarattığı sorunlar,⁸³ Muğla'da Abdülaziz Ağa Vakfına ait arazilerin durumu,⁸⁴ Köyceğiz'de II. Abdülhamit döneminde kurulan Valide Mihrişah Sultan Vakfına ait malların idaresi⁸⁵ gibi işler gelmektedir.

79 BCA., 490.01./614.6.2.

80 BCA., 490.01/624.51.1.

81 BCA., 490.01/2022.45.1.

82 BCA., 490.01/272.1088.1.

83 BCA., 490.01/665.230.1.

84 BCA., 490.01/689.342.1.

85 BCA., 490.01/689.341.1.

Parti müfettişleri tarafından kaleme alınan raporların son kısımları, görülen aksaklıkların giderilmesi için parti genel merkezi, parti idare heyeti ve bölge milletvekillerinin yapması gereken işlere ayrılmış, bölge halkının dilek ve şikâyetleri ile raporlar sonlandırılmıştır. Parti müfettişleri, parti üyeleri ve halk ile doğrudan yaptıkları temaslarda ve parti kongrelerinde, halkın dilek ve şikâyetlerini serbestçe ifade etmelerine büyük önem vermişlerdir. Halkın dilek ve şikâyetlerini raporlarına yansıtan parti müfettişleri, bu konuda yapılan işleri yakından takip etmişler, verilen emirlerin yerine getirilip getirilmediğini denetlemişlerdir. Bu sayede parti-halk bütünleşmesini sağlamaya, Partinin halkın gözündeki itibarını artırmaya çalışmışlardır. Ocak, bucak, kaza ve il kongrelerinde dile getirilen ve parti müfettişlerine iletilen istekler, CHP Genel Sekreterliğine iletilmiş, burada incelemeye alınan dilekler, esas önemli olanlar ve yapılması mümkün olanlar şeklinde ikiye ayrılarak, CHP Kurultaylarında oluşturulan Dilek Encümenine gönderilmiştir⁸⁶.

Balıkesir bölgesi müfettişleri tarafından dile getirilen istek ve şikâyetler arasında; Gönen'de Toprak Mahsulleri Ofisi'nin açılması, mahsul az olduğundan halka tohum dağıtımı yapılması, köylünün Tarım Kredi Kooperatifine olan borcunun ertelenmesi, köylü sigaralarıyla, köylüye yarayan Sümerbank mallarının fiyatlarında indirim yapılması, daha önce açılması kararlaştırılan Bandırma Kız ve Erkek Sanat Okullarının bir an evvel açılması, İzmir-Soma arasında işleyen otorayın Bandırma'ya kadar uzatılması, petrol ürünlerindeki karaborsanın önlenmesi, köylerde yapılmakta olan ilkokul binaları için gerekli kerestenin teminindeki güçlüğü ve pahalılığın giderilmesi, köylülerin mahkemeler ve hükümet dairelerindeki işlerinin vaktinde görülmesi için önlem alınması, köy muhtarlarının kudretsiz ve beceriksiz yaşlı kimselerin elinde kalmasının önüne geçilmesi yer almaktaydı⁸⁷.

Muğla iline ait 1939 yılı raporunda, 1938 yılı kongresinden sonra idare heyetine 76 dilek gönderildiği, bunlardan 20 adedinin parti genel sekreterliğine iletildiği

86 Erhan Alpaslan-Tülay Aydın, "CHP Parti Müfettişi Mitat Aydın'ın Teftiş Raporlarına Göre Maraş (1940-1942)", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl:11, S.22 (Güz 2015),s.377-378. Partinin, dilek ve şikâyetler yeterince önemsenmediği, parti teşkilatlarına karşı umursamaz bir tavır takındığına dair tartışmalar için bkz. Fevzi Çakmak, "Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş Sürecinde CHP Kurultay Görüşmeleri ve Müfettiş Raporlarına Göre Parti Teşkilatının Karşılaştığı Sorunlar (1945-1950)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C XVII, S.34, Bahar/2017, s.336-337.

87 BCA., 490.01/624.51.1.; BCA., 490.01/623.47.1.; BCA., 490.01/624.51.1. Serhat Bal, "CHP Parti Müfettişlik Raporlarının Değerlendirilmesi: Balıkesir Örneği", *Belgi*, S.6 (Yaz 2013/II), s.737.

ancak cevap alınmadığı, vilayet ve belediyeyi ilgilendiren 52 dilekten sadece 8 dileğin yerine getirildiği belirtilmiştir⁸⁸. Aydın iline ait 1940 yılı tefiş raporunda, umum vilayete ait 51 adet isteğin genel merkeze yazıldığı ve “*pek çoğu umumi memleket mevzuları olmakla menfi cevaplar geldiği*”, vilayet makamına ait olan 42 dilekten 28 adedine, vilayet umumi meclisine ait 93 dilekten 67’sine, belediyeyi ilgilendiren 21 dileğin tamamına cevap geldiği ifade edilmiştir⁸⁹.

Sonuç

Parti müfettişleri tarafından kaleme alınan raporlar, parti işlerinden, ekonomik yapıya, eğitim sorunlarında siyasi çekişmelere, etnik ve mezhep ayrılıklarından basın-yayın hayatına, Halkevlerinin faaliyetlerinden sağlık ve sosyal yardım konularına kadar, pek çok alanda bilgiler içeren önemli bir kaynak kümesidir. Raporlarda yer alan bilgiler kullanılırken, temelde siyasi faaliyetleri denetlemek ve düzenlemek amacıyla kaleme alındığı, kaleme alan müfettişin veya Partinin bakış açısını yansıttığı ve bu nedenle de taraflı kaleme alınmış olduğu unutulmamalıdır. Dönemin siyasi ve ekonomik koşulları, partiler arası siyasi çekişmeler, müfettişin olaylara bakış açısı dikkate alınarak bilgiler kullanılmalıdır.

Parti müfettiş raporları, yerel tarih araştırmalarında dikkate alınması gereken önemli bir kaynak kümesi olup, başka kaynaklarda bulunmayan pek çok bilgiyi/ ayrıntıyı barındırmaktadır. Her ne kadar çıkış noktası siyasi faaliyetler olsa da, siyasi konularında dışında pek çok alanda bilgiler veren raporlar kullanılarak, CHP’nin teşkilat yapısını ve işleyişini öğrenmek, 1935-1950 döneminin siyasi ve ekonomik koşulları hakkında genel bir tablo çizmek, ülke genelindeki gelişmelerin taşradaki izlerini sürmek, siyasi-politik çekişmelere taşradan bakabilmek, mevcut sorunlar ve getirilen çözüm önerilerini tespit etmek mümkün olmaktadır. Raporların tamamı üzerinde yapılacak detaylı çalışmalarla, kazalarının 1935-1950 yılları arasındaki gelişimini takip etmek mümkün olabileceği gibi, farklı bölgelerdeki kazaların gelişim sürecini veya sorunlarını karşılaştırarak analitik saptamalar yapmak, verilere dayalı yorumlar mümkün olabilecektir.

⁸⁸ BCA., 490.01/689.341.1.

⁸⁹ BCA., 490.01/621.39.1.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

BCA., 490.01./614.6.2.	BCA., 490.01/639.114.1.
BCA., 490.01/612.127.9.	BCA., 490.01/641.121.1.
BCA., 490.01/639.114.1.	BCA., 490.01/641.124.1.
BCA., 490.01/729.498.1.	BCA., 490.01/641.125.1.
BCA., 490.01/1575.416.1.	BCA., 490.01/664.224.1.
BCA., 490.01/1611.5.44.	BCA., 490.01/664.227.1.
BCA., 490.01/1611.578.1.	BCA., 490.01/665.230.1.
BCA., 490.01/2022.45.1.	BCA., 490.01/5.23.1.
BCA., 490.01/272.1088.1.	BCA., 490.01/665.233.2.
BCA., 490.01/3.11.2.	BCA., 490.01/668.246.1.
BCA., 490.01/508.2039.3.	BCA., 490.01/678.294.1.
BCA., 490.01/595.56.8.	BCA., 490.01/680.303.1.
BCA., 490.01/6.32.1.	BCA., 490.01/681.305.1.
BCA., 490.01/613.2.1.	BCA., 490.01/684.317.1.
BCA., 490.01/614.7.1.	BCA., 490.01/684.321.1.
BCA., 490.01/620.36.1.	BCA., 490.01/685.324.1.
BCA., 490.01/621.39.1.	BCA., 490.01/689.341.1.
BCA., 490.01/622.42.1.	BCA., 490.01/689.342.1.
BCA., 490.01/622.43.1.	BCA., 490.01/690.346.1.
BCA., 490.01/622.44.2.	BCA., 490.01/825.265.2.
BCA., 490.01/623.47.1.	BCA., 490-01/1573.405.1
BCA., 490.01/623.48.1.	BCA., 490.01/624.51.1.
BCA., 490.01/624.51.1.	BCA., 490.01/612.128.1.

Kitap, Makale ve Bildiriler

Akter, Ahmet, “CHP Parti Müfettişliği Teşkilatı ve Teftiş Raporlarına Göre Taşköprü”, *Uluslararası Taşköprü Pompeiopolis Bilim Kültür Sanat Araştırmaları Sempozyumu (10-12 Nisan 2017) Tam Metin Kitabı (Full Text Book)*, Editörler: Mustafa Eğilmez- Serap Balcı, Kastamonu, bst. Yok.,

Alpaslan, Erhan - Tülay Aydın, “CHP Parti Müfettişi Mitat Aydın’ın Teftiş Raporlarına Göre Maraş (1940-1942)”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl:11, Sayı:22 (Güz 2015).

1935-1950 Yılları Arasında Kaleme Alınan CHP Parti Müfettiş
Raporlarının Yerel Tarih Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi:
Batı Anadolu Örneği

449

Altun, Aslı, *Türkiye’de Tek Parti Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi’nin Örgütlenmesi*, Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hatay, 2006.

Bal, Serhat, “CHP Parti Müfettişlik Raporlarının Değerlendirilmesi: Balıkesir Örneği”, *Belgi*, Sayı:6 (Yaz 2013/II).

Binark, İsmet, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM-VII. Dönem (8 Mart 1943-5 Ağustos 1946)*, I. Cilt, Ankara 2009, s.142, 284, 407;

C.H.F. Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları 10-18 Mayıs 1931, İstanbul 1931.

C.H.P. Nizamnamesi, Partinin Beşinci Büyük Kurultayında 1 Haziran 1939 tarihindeki toplantısında kabul edilmiştir, Ankara, Ulus Basımevi, 1939.

C.H.P. Teftiş Yönetmeliği, Ankara 1948.

C.H.P. Tüzüğü (26-12-938 Tarihinde Üsnomal Toplanan Büyük Kurultay Tarafından Onaylanmıştır), Ankara, Recep Ulusoğlu Basımevi, bst. yok.

C.H.P. Tüzüğü, Partinin Dördüncü Büyük Kurultayında Onaylanmıştır, Ankara, Ulus Basımevi, 1935.

CHP Halkevleri ve Halkodaları 1932-1942, Alaeddin Kırıl Basımevi, Ankara 1942.

Cumhuriyet Halk Fırkası Büyük Kongresi, Ankara, Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaası, 1927.

Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi ve Programı, TBMM Matbaası, Ankara 1931.

Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi, Ankara 1342-1339.

Çakmak, Fevzi, “Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş Sürecinde CHP Kurultay Görüşmeleri ve Müfettiş Raporlarına Göre Parti Teşkilatının Karşılaştığı Sorunlar (1945-1950)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. XVII, S. 34, Bahar/2017.

Çetin, Hüseyin, *CHP Parti Müfettişlik Raporlarına Göre Tek Parti Döneminde Aydın*, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın 2015.

Erdoğan, Aydın, *Cumhuriyet Halk Partisi Tüzükleri: Dünü, Bugünü 1923-2000*, Berok Matbaacılık, Ankara 2000.

İkdam, 8 Temmuz 1939.

Karayaman, Mehmet, “CHP Parti Müfettişleri Raporlarına Göre Uşak (1935-1950)”, *Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, C X, S. 3, s. 459-496.

Karayaman, Mehmet, “CHP Parti Müfettiş Raporlarına Göre Bandırma ve Yöresi (1935-1950)”, *Antik Çağ’dan Cumhuriyet’e Bandırma ve Yakın Çevresi Tarihi*, Editör: Ulaş Töre Sivrioğlu, Bursa, Dora Basım-Yayın, 2018, s.553-571.

Koçak, Cemil, “Tek-Parti Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi’nde Parti Müfettişliği”, Yayına Hazırlayan: Cemil Koçak, *Geçmişiniz İtinayla Temizlenir*, İstanbul, İletişim Yayınları, 6.Baskı, 2011.

Koçak, Cemil, “Tek-Parti Döneminde CHP Parti Müfettişliği’ne İlişkin Ek Bilgi(ler)”, *Mete Tunçay’a Armağan*, Derleyenler: Mehmet Ö. Alkan, Tanıl Bora, Murat Koraltürk, İstanbul, İletişim Yayınları, I. Baskı, 2007.

Koçak, Cemil, *Türkiye’de Millî Şef Dönemi (1938-1945)*, C II, İstanbul 1996.

Koçak, Cemil, *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul, 2.Baskı, İletişim Yayınları, 2014.

Mayak, Faysal, “Adnan Menderes’in Teftiş Raporuna Göre Cumhuriyet Halk Partisi Antalya Örgütünün Çalışmaları (1935)”, *ÇTTAD*, VI/15, 2007/Güz.

Şeker, Kadir, “CHP Parti Müfettişlerinin Isparta ve İlçe Halkevi Raporları (1940-1942)”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2011, S. 24.

Tabak, Serap, “Serbest Cumhuriyet Fırkası Denemesinden Önce İzmir’de Cumhuriyet Halk Fırkası (1928-1930)”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, C III, S. 16, Nisan 1995.

Turan, Murat, *CHP’nin Doğu’da Teşkilatlanması (1923-1950)*, İstanbul 2011.

Uran, Hilmi, *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayını, İstanbul 2007.

Uyar, Hakkı, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, İstanbul, 1.Baskı, 1998.

1935-1950 Yılları Arasında Kaleme Alınan CHP Parti Müfettiş
Raporlarının Yerel Tarih Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi:
Batı Anadolu Örneği

451

Ekler

İzmir :

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

C.H.P. İzmir Bölgesi Müfettişi
İstanbul Hobusu:G.Bahtiyar Göker
61338
4.7.941 tarih sayı 136 II inci
teftiş raporu.

Büro: III

İzmir Parti vilâyet idare heyetinin nezaretinde C.H.P. Hayır cemiyetleri merkez komitesi namında bir teşekkül mevcuttur. Bu teşekkül İzmirde parti ve mühtelif hayır cemiyetleri tarafından verilen müsamere ve baloların daha fazla varidat temin etmesi ve müsamere bileti satmak için kurulmuştur. Fakatlık mütevali ve hatta mütemadi bir surette yapılan müracaatların ticari ve mali müesseseler tarafından iyi karşılanmaması üzerine 934 senesinde parti bu meseleyi ele alarak hayır cemiyetlerini bu meseleden birleştirmiş ve C.H.P. Hayır cemiyetleri merkez yardım komitesi namında bir teşekkül vücuda getirmiştir. Parti reisinin tıyasetinde bulunan bu heyete kısalay, çocuk esirgeme verem mücadele, Maarif ve öksüzlere yardım cemiyetleri mürahasaları ile mali müesseselerden ve tüccardan aza alınmıştır.

Bu heyet senenin musayyen zamanında müesseselere ve şahıslara bir kere müracaatla verilecek müsamere için külliyetli hasılat temin etmektedir. Bu hasılât heyete dâhil cemiyetlere evvelce tekarrür eden bir nisbet dâhilinde taksim olunmaktadır. Toplanan paralara makabil C.H.P. Hayır cemiyetleri merkez yardım komitesinin hususi verilmektedir. Toplanan paralardan hayır cemiyetlerine tevzi olunan hisse nisbetinde bu cemiyetlerden makbuz alınmakta ve bu makbuzlar partide hıfz olunmaktadır.

Ek 1: İzmir İline Ait 1941 Yılı Teftiş Raporunun İlk Sayfası (BCA.,490.01/612.128.1.)

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

C. H. P.

Balıkesir Vilayeti İdare Heyetinin

.....Birinci..... Altı Aylık Çalışma Raporu :

Dikkat :

a. — Parti nizamnamesinin (91) inci maddesinin (H) fıkrasına göre, Parti vilâyet idare heyetleri, her altı ayda bir, Genel Sekreterliğe yollayacakları çalışma raporlarını, bu örneğe göre, Haziran ve İlk Kânun aylarının son haftalarında tanzim ve postaya tevdiğ eylemiş olacaklardır.

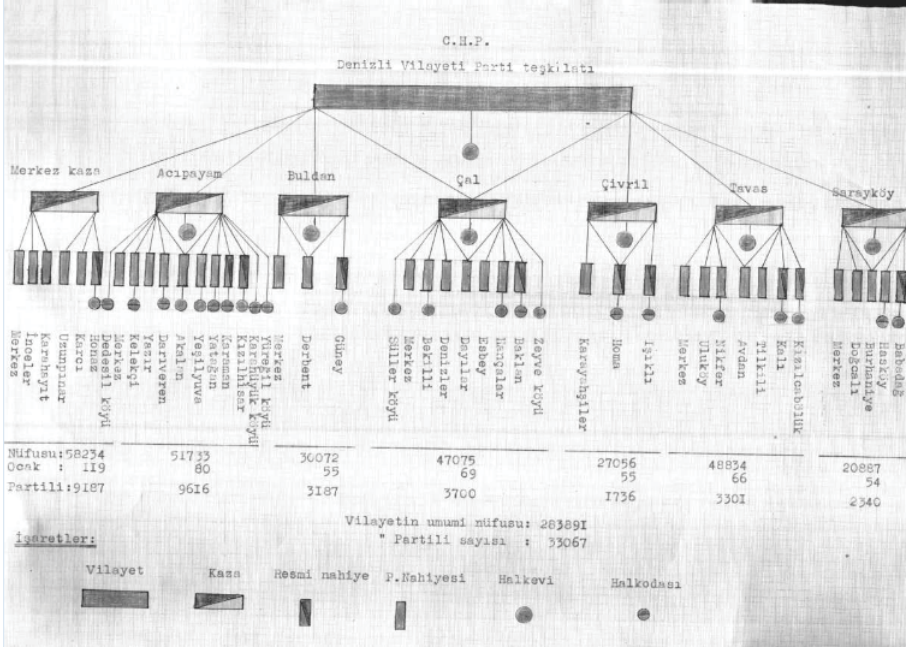
b. — Vilâyet idare heyetleri, bu örnekte gösterilen suallerle, mahalli vilâyet idare heyetinin ilâvesinde fayda göreceği suallerden mürekkep bir örnek yaparak Kaza idare heyetlerine gönderecekler vebu örneklere göre kazalardan çalışma raporu alınmasını takip edeceklerdir.

c. — Bu örneklerdeki suallerin cevabı : Evet ! veya Hayır ! gibi *mücerred ve sebepsiz cevaplar halinde değil, her soru için cevabının, mucip sebepleri tetkik edildikten sonra varılmış birer kanaâtın neticesi olması tabii olduğundan, varılan müsbet veya menfi kanaâtın, mucip sebepleriyle beraber izah edilerek yazılması usûl ittihaz edil - melidir.*

Ek 2: Balıkesir Vilayeti CHP İdare Heyetinin Birinci Altı Aylık Çalışma Raporu
(BCA., 490.01/623.48.1.)

1935-1950 Yılları Arasında Kaleme Alınan CHP Parti Müfettiş Raporlarının Yerel Tarih Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi:
Batı Anadolu Örneği

453

Ek 3: Denizli Bölgesi Parti Müfettişi Tarafından 1943 Yılında Çizilen ve CHP Denizli Parti Teşkilatını Gösteren Kroki (BCA., 490.01/641.121.1.)

Tablo 1/A: Teftiş Bölgeleri ve Atanan Müfettişler (1935-1940)

1935		1939		1940	
Teftiş Bölgesi	Müfettişin Adı	Teftiş Bölgesi	Müfettişin Adı	Teftiş Bölgesi	Müfettişin Adı
		Ankara, Çankırı	Esat Uras	Ankara, Çankırı	Esat Uras
Antalya, Konya, İçel	Adnan Ertekin	Antalya, Isparta, Burdur	Osman Şahinbaş	Antalya, Isparta	Osman Şahinbaş
Aydın, Muğla, Burdur, Isparta	Bekir Kaleli			Muğla, Aydın	Dr. Ali Rıza Levent
		Denizli, Aydın, Muğla	Dr. Rıza Levent	Burdur, Denizli	Ziya Arkant
		Çanakkale, Balıkesir	Dr. Mustafa Bengisu	Çanakkale, Balıkesir	Dr. Mustafa Bengisu
				Kütahya, Manisa	Dr. Hasan Vasıf Somyürek
Çanakkale, Tekirdağ, Kırklareli, Edirne	Vasfi Çınar	Edirne, Kırklareli, Tekirdağ	Ragıp Akça	Edirne, Kırklareli, Tekirdağ	Ragıp Akça
				Erzurum, Kars	Dr. Vehbi Demir
Trabzon, Gümüşhane, Erzincan	Ragıp Akça	Erzincan, Gümüşhane, Erzurum	Muzaffer Akpınar	Erzincan, Gümüşhane	Muzaffer Akpınar
				Gaziantep, Hatay	Fahrettin Tiritöglü
		İzmir, Manisa	Galip Bahtiyar Göker	İzmir	Galip Bahtiyar Göker
				Kayseri, Niğde	Agâh Sırrı Levent
		Yozgat, Kırşehir, Kayseri	Hilmi Çoruk	Yozgat, Kırşehir	Hilmi Çoruk
Bolu, Çankırı	Muhittin Dinçsoy			Kocaeli, Bolu	Rahmi Apak
		Bursa, Bilecik, Kocaeli	Zühtü Durukan	Bursa, Bilecik	Zühtü Durukan
		Eskişehir, Afyon, Kütahya	Adnan Menderes	Eskişehir-Afyon	Saadettin Uraz

1935-1950 Yılları Arasında Kaleme Alınan CHP Parti Müfettiş Raporlarının Yerel Tarih Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi:
Batı Anadolu Örneği

455

		Konya, Niğde	Şevket Ödül	Konya	Şevket Ödül
		Malatya, Maraş, Gaziantep	Dr. Galip Kahraman	Malatya, Maraş	Mithat Aydın
		Sinop, Kastamonu	Hikmet Işık	Sinop, Samsun	Hikmet Işık
Ordu, Giresun, Çoruh	Hamdi Ongun	Trabzon, Giresun, Ordu	Sadettin Uraz	Trabzon, Giresun, Ordu	Ahmet Hilmi Kalaç
		Seyhan, İçel, Hatay	Hasan Reşit Tankut	Seyhan, İçel	Hasan Reşit Tankut
		Amasya, Çorum, Samsun	Salim Altuğ	Amasya, Çorum	Salih Altuğ
Yozgat, Sivas, Tokat, Amasya	Raif Karadeniz	Sivas, Tokat	Zihni Orhun	Sivas, Tokat	Zihni Orhon
		Çoruh, Rize, Kars	Cemal Karamuğla	Çoruh, Rize	Cemal Karamuğla
		Zonguldak, Bolu	Şerafettin Karacan	Zonguldak, Kastamonu	Şerafettin Karacan
		İstanbul	Tevfik Fikret Silay		

Tablo 1/B: Teftiş Bölgeleri ve Atanan Müfettişler (1943-1945)

1943-1945		1946		1949	
Teftiş Bölgesi	Müfettişin Adı	Teftiş Bölgesi	Müfettişin Adı	Teftiş Bölgesi	Müfettişin Adı
Ankara, Çankırı, Eskişehir	Cabir Selek	Ankara, Çankırı	Dr. Kemal Satır	Ankara-Kırşehir	Muzaffer Akpınar
Antalya, Isparta, Burdur	Cemil Barlas (1946 Kazım Aydar)	Antalya, Burdur	Feyzullah Uslu /Esat Uras	Antalya-Burdur-Isparta	Sedat Çumralı
Aydın, Muğla, Denizli	Dr. Fazıl Şerafeddin Bürge	Aydın, Muğla	Dr. Hüseyin Hulki Cura/ Dr. Talat Simer	Aydın-Muğla-Denizli	Dr. H. Hulki Cura

		Denizli, Isparta (Denizli- Muğla) (Isparta)	Kazım Aydar /Cemal Karamuğla / Kazım Aydar	Balıkesir- Çanakkale	Naki Cevat Akkerman
Balıkesir, Çanakkale, Kütahya	Ali Taşkapılı (1945 yılında Recai Güreli)	Balıkesir, Kütahya, Çanakkale	Recai Güreli	Afyon- Kütahya- Eskişehir	Dr. Talat Simer
Diyarbakır, Mardin, Siirt, Urfa	Ali Reşat Göksidan (1944 yılında Dr. Sadi Irmak) (1945 yılında Ahmet Gürel)	Diyarbakır, Mardin, Urfa	H.Raşit Öymen /Cevat Dursunoğlu	Diyarbakır- Elazığ-Siirt	Dr. Hikmet Fırat
Edirne, Tekirdağ, Kırklareli	Cemil Tüzemen (1946 yılında Kazım Okay)	Kırklareli, Edirne, Çanakkale	Şevket Ödül	Edirne- Kırklareli- Tekirdağ	Hasan Şükrü Adal
Elazığ, Tunceli, Bingöl	Muhtar Ertan (1945 yılı Yusuf Duygu Karşoğlu)	Elazığ, Tunceli, Bingöl	Sadık Tahsin Arsal / Muzaffer Akpınar	Malatya- Elazığ-Tunceli- Bingöl	Naşit Fırat
Erzurum, Erzincan, Kars, Ağrı	Sedat Çumralı (1945 yılında Muhtar Ertan)	Erzurum, Gümüşhane, Erzincan	Muzaffer Akpınar / Muhtar Ertan	Erzurum- Erzincan	Esat Altan
		Kars, Ağrı	Zihni Orhon /Hüsametün Tugaç	Kars-Ağrı	Rauf Bayındır
Gaziantep, Maraş, Malatya	Ahmet Esen (1945 yılında Yusuf Duygu Karşoğlu) 1945 yılında Kazım Aydar	Malatya, Maraş (Maraş- Gaziantep)	Cemal Karamuğla / Mitat Aydın/ Hüsametün Tugaç	Hatay- Gaziantep- Maraş	Dr. Aziz Perkün

1935-1950 Yılları Arasında Kaleme Alınan CHP Parti Müfettiş
Raporlarının Yerel Tarih Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi:
Batı Anadolu Örneği

457

İzmir, Manisa	Dr. Kemal Satır (1945 yılında Dr. Kamuran Örs)	İzmir, Manisa	Dr. Kamuran Örs / Hüseyin Hulki Cura	İzmir-Manisa	Süreyya Örgöçven
Kayseri, Kırşehir, Yozgat, Çorum	Hıfzı Oğuz Bekata (1946 yılında Dr. Zihni Ülgen)	Yozgat, Çorum, Kırşehir	Ziya Arkant / Turhan Cemal Beriker	Kayseri-Yozgat-Çorum	Dr. G. Kenan Zaimoğlu
		Seyhan, İçel	Abidin Ege / Dr. Kemali Bayazıt	Seyhan-İçel	Hasan Reşit Tankut
Kocaeli, Bolu, Bilecik, Bursa	Dr. Ahmet Hamit Selgil	Bursa, Bilecik	Dr. A. Hamdi Selgil / Ali Taşkapılı	Bursa-Bilecik	Şerafettin Karacan
		Kocaeli, Bolu	Mithat Aydın /Dr. Zihni Ülgen	Bolu-Zonguldak-Çankırı	Abidin Ege
Konya, Afyon, Niğde	Vehbi Sandal	Konya, Niğde (Konya-Niğde-Kayseri)	Kemal Çelik / Galip Pekel / Vehbi Sandal	Konya-Niğde	Muhtar Ertan
		Eskişehir, Afyon	Celal Arat / Muhsin Adil Binal		
Muş, Bitlis, Van, Hakkâri	Feyzi Kafagil	Muş, Bitlis, Siirt (Muş, Van, Hakkâri)	İhsan Nuri Olgun / Feyzi Kalfagil /	Muş-Bitlis	Cemal Karamuğla
		Van, Hakkâri	İhsan Nuri Olgun	Van-Hakkâri	İhsan Nuri Olgun
Samsun, Ordu, Giresun	Dr. Sadi İrmak/ Celal Üner/ Dr. Cemal Kazancıoğlu)	Giresun, Ordu	Şevket Erdoğan	Samsun-Giresun-Ordu	Niyazi Aksu
Seyhan, Hatay, İçel	Muhsin Adil Binal (1946 yılında Abidin Ege)	Hatay, Gaziantep	Turhan Cemal Beriker / Rahmi Apak	Mardin-Urfa	Hüsamettin Tuğaç

Sivas, Tokat, Amasya	Ali Kemal Yiğitoğlu	Sivas, Kayseri, Tokat (Sivas, Tokat, Amasya)	Hikmet Işık / A. Kemal Yiğitoğlu / Muzaffer Akpınar	Sivas-Amasya- Tokat	Hamdi Orhon
		Samsun, Amasya	Dr. Cemal Kazancıoğlu		
Trabzon, Rize, Çoruh, Gümüşhane	Kemal Çelik	Trabzon, Rize, Çoruh (Trabzon, Rize, Artvin)	Kazım Okay / Kemal Çelik	Trabzon- Gümüşhane- Rize-Çoruh	Ahmet Eymir
Zonguldak, Kastamonu, Sinop	Şevket Turgut (1946 yılında Hikmet Işık)	Kastamonu, Zonguldak, Sinop (Zonguldak, Çankırı)	A.Kemal Yiğitoğlu /Cemal Karamuğla	Sinop- Kastamonu	Hıfzırrahman R. Öymen
		İstanbul, Tekirdağ	Dr. F. Şerafettin Bürge /Kazım Okay	İstanbul- Kocaeli	Dr. Sadi Irmak

Kaynak: BCA., 490.01/3.11.2., BCA., 490.01/5.23.1., BCA., 490.01/612.127.9., BCA., 490.01/620.36.1, *İkdam*, 8 Temmuz 1939, İsmet Binark, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM-VII. Dönem (8 Mart 1943-5 Ağustos 1946)*, I. Cilt, Ankara 2009, s.142, 284, 407; BCA., 490.01/6.32.1., BCA., 490.01/729.498.1., *C.H.P Teftiş Yönetmeliği*, Ankara 1948, s.15.